

JEZIK U POLITIČKOM UMAKU *

Odazivajući se pozivu koji mi je upućen da dadnem svoje prijedloge u vezi s načelima za vođenje jezične politike u SRH i SFRJ, podnosim nekoliko sugestija.

1. Svaka jezična politika u SFRJ, ako želi *pridonositi učvršćenju i stabilizaciji naše federacije*, mora polaziti od osnovnih *avnojskih načela* na kojima je nova Jugoslavija stvorena, kao i od pozitivnih ustavnih odredaba SFRJ o pravima građana, naroda i narodnosti. Ona dakle, i u pogledu jezika, mora osiguravati *osnovnu građansku i nacionalnu ravnopravnost* za sve narode i narodnosti i njihove pripadnike, mora pojedincima i skupinama osiguravati *mogućnost izbora jezika i oblika jezika*, osiguravati *mogućnost upotrebe (javne i službene) samostalnog nacionalnog naziva* za jezik te ne samo *njegovanje nacionalnih tradicija u jeziku*, nego i omogućavati dosljedno očuvanje tradicionalnih (nacionalnih i drugih) *jezičnih posebnosti*.

2. Osim u razdoblju dosljednog primjenjivanja avnojskih načela u jezičnoj politici (od g. 1943/44. do kraja 50-tih/početka 60-tih godina), gotovo svi dosadašnji pokušaji svjesnog vođenja jezične politike u staroj pa i novoj Jugoslaviji (ili pojedinim njezinim dijelovima) svodili su se na otvoreno ili prikriveno, odnosno nesvjesno, *jezično nasilje i majorizaciju kao princip* (isp. karadževićevski srps-

ko-hrvatsko-slovenački jezik i negaciju makedonske i drugih posebnosti, jezično divljaštvo u NDH, manipulacije i zloupotrebe novosadskog dogovora itd.), na otvoreno ili prikriveno osporavanje svake jezične posebnosti i nacionalne tradicije u upotrebi jezika, a jezična je politika prikrivala obično neke druge "izvanjezične" ciljeve.

Da bi se to izbjeglo, valja spriječiti da profesionalni političari (radi pridobivanja glasačke baze) te politički i državni forumi i tijela arbitriraju u praktičnim pitanjima jezične politike (gotovo su sve dosadašnje arbitraže ove vrsti bile nekompetentne i donijele više štete, nego koristi: Obrovci, Smedereva i Agrokomerci jezične politike, ali još skuplji), ali isto tako onemogućiti da profesionalni lingvisti (lingvist nije onaj tko ima diplomu ili doktorat iz lingvistike, nego onaj tko je o jezičnim pitanjima kadar objektivno i znanstveno argumentirano raspravljati!) o jeziku odlučuju protiv svojih stručnih uvjerenja i savjesti, bez obzira na to radi li se o pritiscima ili o karijerizmu (naprasno napredovanje u karijeri i društvena priznanja onima koji govore što se od njih očekuje). *Rješenja bi se smjela donositi samo onda ako su znanstveno i stručno utemeljena i obrazložena i tek pošto su izložena svestranom uvidu i kritici javnosti. Pri tom, jezična politika mora razvijati i povećavati, a ne sputavati jezična prava i slobode.*

3. U višenacionalnoj zemlji jezična se politika ne može (i ne smije) zasnivati samo na onome što nam se čini objektivno i logično, ona ne može biti plod mehaničkih rješenja. Bez obzira na stupanj jezične sličnosti ili razlika među pojedinim jezicima i tipovima jezika, u federalnoj državi opasno je izvršne ovlasti u provođenju je-

* 7. srpnja 1988. održana je 2. sjednica Odbora za jezičnu politiku Predsjedništva RK SSRNH. Za tu sjednicu pripremili su osobne tekstove J. Silić, D. Brozović, A. Kovačec i N. Rašić. Njihovi su tekstovi objavljeni u Oku 18.-28. srpnja i 28. srpnja - 11. kolovoza. Ovdje prenosimo tekst A. Kovačeca zbog posebne aktualnosti.

zične politike koncentrirati na jednome mjestu (bez obzira na to da li se to odnosi na cijelu zajednicu ili na pojedine njezine dijelove). Na razini federacije valja *dogovarati samo opća načela (jezične ravnopravnosti, i prava na posebnosti)*, a praktično provođenje jezične politike prepuštiti federalnim jedinicama; u protivnom, Jugoslavija se iz svijetle točke na Balkanu može pretvoriti vrlo brzo u crnu mrlju jezične i nacionalne politike poput Albanije, Bugarske, Grčke itd. (koje su također mnogonacionalne i višejezične).

Bez obzira na u (genetskoj) osnovici isti jezik četiriju središnjih jugoslavenskih republika, neosporno je da je u ove četiri republike (i kod pojedinih naroda) bitno drugačiji odnos većine govornika prema tome jeziku (i njegovim varijacijama), prema imenu toga jezika, prema normama jezika javne upotrebe (književnom, standardnom jeziku), prema jezičnoj tradiciji, prema jeziku kao simbolu nacionalnosti itd. Uostalom, jedni se narodi služe dugi niz stoljeća različitim oblicima narodnog jezika (s nacionalnim imenom), a drugi istom od nedavne prošlosti. Zbog toga za ove četiri republike ne može biti središnjeg jezičnog normiranja koja će se, stalnom suradnjom stručnih tijela u republikama nastojati usklađivati i približiti, pogotovu onda kada razlike nisu rezultat nacionalne ili kulturne posebnosti. Zajednička novoštokavska osnovica dovoljna je garancija jezičnog zajedništva; uostalom, ni maksimalne stvarne razlike u standardnim upotrebama u pojedinim republikama ne mogu spriječiti, a kamoli onemogućiti, normalno razumijevanje. Dužnost je škole da podučava te razlike i realno ih opisuje.

Jednako tako, ne može se jezična norma i politika iz SRH nametnuti Crnoj Gori, ona iz BiH, Srbiji ili ona iz Vojvodine, odnosno Srbije, Hrvatskoj (to bi bio po-

litički bezobrazluk, a ne jezična politika). Središnje normiranje i središnje vođenje jezične politike za ove četiri republike nužno bi dovelo do jezične hegemonije i majorizacije (najbrojnije nacije ili najbrojnijeg jezičnog tipa), a onda sekundarno, ali nužno do marginalizacije i izraženije minorizacije slovenskog i makedonskog: posljedica bi bila destabilizacija SFRJ i ugrožavanje njezina integriteta. Opasnost je realna i s obzirom na snažne glasove u ovom smislu iz pojedinih sredina (također; žezhen kašu hladi; memorandumski zahtjevi povrh Memoranduma itd.).

4. Federalna jezična politika dužna je na cijelom prostoru osigurati jednaka prava i dužnosti u pogledu upotrebe jezika za sve građane i skupine. To znači ne samo da npr. Hrvati i Srbi jednako budu tretirani u pogledu jezika, u SRH, SRS, SR BiH, nego i da Turčin u Makedoniji može ostvariti ista ona prava (i da ima jednake dužnosti) kao Talijan u Hrvatskoj ili Bugarin u Srbiji. Posebno još da i narodnosti koje se ne mogu osloniti na "matičnu zemlju" (npr. Rusini) ili koje su izrazito raspršene (npr. Romi) mogu u široj zajednici naći pomoć za ostvarivanje svih svojih ustavnih prava. Prirodno je da narodi u pogledu jezika i upotrebe nacionalnog imena za jezik imaju barem onoliko prava kao i narodnosti.

5. Jezična se politika mora voditi visoko profesionalno, ali i etički, profesionalnost nije sama po sebi jamstvo etičnosti; ona ne smije biti zbir neostvarivih želja, a ni prilika za podmetanje mutnih ideoloških ili političkih vizija (i u jezičnoj politici, put u pakao popločen je dobrim namjerama i "dobrim namjerama"). Ona je dužna polaziti da mnogostruko složene jezične situacije i nacionalnih i kulturnih realnosti kakve su u SFRJ, ona mora voditi računa o tradicionalnim osjetljivostima za pitanja jezika u pojedinim

sredinama, za ime jezika, ona mora polaziti od jezičnih navika itd. Iz stvarnih jezičnih razlika ne može se srljati u apsolutno jezično jedinstvo; realistična i dugoročno uspješna jezična politika nalaže da se u traženju rješenja (zajedničkih) uvijek polazi od maksimalnih jezičnih razlika. (Naravno, neka praktična "rješenja" u fašizmu, nacizmu i staljinizmu pokazuju da se može postupati i drugačije).

Novija (osobito sociolingvistička) istraživanja upozorila su da u uspješnom jezičnom normiranju ranostukturalistički pristup "POPIS-OPIS-PROPIS" nikako nije dovoljan, nego da se uspješna jezična politika i normiranje mogu temeljiti jedino na stalnom i intenzivnom znanstvenom proučavanju jezičnih situacija. Najgori je mogući oblik jezične politike jednoglasno i bezrezervno izjašnjavanje političkih i državnih tijela o jezičnim pitanjima, a bez prethodnog svestranog njihova proučavanja, ili pak na temelju "stručnih" iskaza lingvista voluntarista-samozvanaca. Jednako je tako politički opasno obmanjivanje javnosti i političkih tijela te klevetanje pojedinih sredina i nacija kao podloge za donošenje rješenja (tako se stvaraju Obrovci i Agrokomerci jezične politike). Jezičnoj politici kvalificirani lingvisti moraju stvoriti znanstveno argumentiranu osnovicu (od općih načela do praktičnih rješenja), ta načela moraju biti podvrgnuta svestranom sudu javnosti (društveno-političke, kulturne, profesionalne...), a istom onda mogu biti predana na usvajanje predstavničkim tijelima. Bilo kakvo nametanje jezične norme ili jezičnog imena u ime ove ili one političke ili ideološke koncepcije, u ime veće ili jače skupine ili nacije, može biti pogubno za mir i stabilnost federalne države ili pojedinih njezinih dijelova (primjera je u svijetu obilje).

6. Potpisivanje jezičnih sporazuma neprimjeren je oblik vođenja jezične politike, a to pokazuje primjer Bečkog dogovora

(koji je od samog početka na jednoj strani primjenjivan polovično) i Novosadskog dogovora (koji se uskoro izrodio u pokušaj negiranja svake jezične posebnosti ili vlastite tradicije u jeziku): loš je svaki dogovor i sporazum koji se ne može raskinuti, čak ni onda kada ga jedna strana (ili obje) krše. Takav princip "slobode vezanih ruku" (a upravo se za nj zalaže dreka glasila iz nekih sredina) nikako ne može osigurati jezičnu ravnopravnost. Osim toga, tolerancija nikad ne može biti jednosmjerna ulica; onaj tko toleranciju zahtijeva ne može se sam ponašati netolerantno.

7. Javnu upotrebu u pogledu jezika treba regulirati. U školama (kada je riječ o nastavi nacionalnog jezika ili nacionalne jezične tradicije) ne može biti nikakve slobode izvan normi koje važe za određenu sredinu, jer u protivnom nije moguće ni postizanje psimenosti ni ostvarivanje prava na čuvanje posebnosti i nacionalne tradicije. Za uzvrat, škola bi podučavala sustavno o jezičnim uzusima drugih sredina (uključujući slovensku i makedonsku). Jednako tako, jezičnim normama sredine moraju se obavezno prilagođavati vijesti iz TANJUG-a, savezni zakoni i propisi - inače ravnopravnosti nema. Na jezičnom tipu sredine moraju biti radio, TV, novine itd., ali autorski se tekst ne bi smio dirati (posebno je jugo-sramota što se često "lektorira" jezik pisaca, značajnih novinara ili vrlo pismenih stručnjaka čak i protiv njihove volje). Učenje osnovnih normi mora se temeljiti na strogoj tradiciji vlastite sredine, tako da se dopušta prožimanje (osobito stilsko) s normama drugih sredina, ali da se isključi samovoljno miješanje. Zajedništvo u jeziku mora se očitovati u maksimalno mogućoj cirkulaciji informacija, glasila knjiga iz različitih sredina na cijelom teritoriju (osobito 4 republike), ali bez nasilnog nadmetanja.

August Kovačec

"ENCIKLOPEDIJA JÜGOSLAVIJE"
O HRVATSKOM KNJIŽEVNOM
JEZIKU

U izdanju Jugoslavenskoga leksikografskog zavoda "Miroslav Krleža" izišao je iz tiska i javnosti predstavljen posebni otisak natuknice "Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski", što su ga za 2. izdanje "Enciklopedije Jugoslavije" napisali Dalibor Brozović i Pavle Ivić, suradjujući na njemu na više sastanaka, ali je svaki potpisao svoj dio. Taj tekst traži poseban stručni osvrt, za što treba više vremena, a ja ću ovdje spomenuti samo jednu pojedinost koja je sama po sebi veoma značajna i posebno aktualna. U tekstu se govori o varijantskoj raščlanjenosti hrvatskoga ili srpskoga jezika pa se izrijeком kaže: "Među standardnojezičnim izrazima pojedinih socio-kulturnih sredina na hs. govornom području (Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska i Srbija) dva su se (oblika - S. B.) ranije (u toku XIX st.) izgradila kao posebne varijante: *istočna* ili, po pretežnom broju govornika, *srpska*, i *zapadna* ili, po pretežnom broju govornika *hrvatska varijanta*, koja se u književnosti i u svakodnevnom životu često, po tradiciji, naziva i *hrvatski književni jezik...*" (str. 103). Taj je tekst 12. svibnja 1988.

na sastanku u Sarajevu prihvatio skup lingvista na kojemu su sudjelovali Pavle Ivić iz Beograda, akademik Radoslav Katičić iz Beča, dr. Jovan Jerković, dekan Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, dr. Drago Ćupić, direktor Instituta za srpskohrvatski jezik u Beogradu, dr. Milan Šipka, član Instituta za međunacionalne odnose u Sarajevu, dr. Branislav Ostojić, profesor Nastavničkog fakulteta u Nikšiću. Od strane JLZ bili su dr. Igor Gostl (koji je vodio sastanak) i Velimir Visković. Svi su prihvatili predloženi tekst pa su ga prihvatili i navedeni srpski lingvisti, a u tom okviru i naziv hrvatski književni jezik. Pri tome valja imati na umu da je taj okvir i širi jer on obuhvaća i tekst koji je objavljen u 5. knjizi drugoga izdanja Enciklopedije Jugoslavije pod natuknicom HRVATI, II. JEZIK. Tu, među ostalim, piše: "H.(rvati) svoj jezik u čitavoj njegovoj raznolikosti njegovih govora i u svim književnim stilizacijama zovu *hrvatskim*." (Str. 2.) I taj su tekst, uključivši i onaj dio koji donosimo na 4. omotnoj strani, prihvatili navedeni srpski lingvisti pa se to može smatrati velikim korakom naprijed koji će znatno pridonijeti političkom smirenju inače burne jezične problematike.

S. B.